

MEKÂN ALGISINDA, MİMAR KİMLİĞİNİN ANALİZİ İÇİN GÖSTERGEBİLİMSEL ÇÖZÜMLEME YÖNTEMİ: MİHRİMAH CAMİİ VE KÜLLİYESİ (EDİRNEKAPI)

SEMIOLOGICAL ANALYSIS METHOD FOR THE ANALYSIS OF ARCHITECTURAL IDENTITY IN SPACE PERCEPTION: MIHRIMAH MOSQUE AND COMPLEX (EDİRNEKAPI)

Elif ATICI TEKTAŞ¹

¹ Balıkesir Üniversitesi, elifatici.026@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7163-2660
DOI Nr. : [10.5281/zenodo.18289957](https://doi.org/10.5281/zenodo.18289957)

ÖZET

Mekânı anlamlı kılan insandır. İnsanlar birlikte var olan mekân, onunla birlikte anlam kazanır. İnsanlar bulundukları mekân içerisinde tutum ve davranışlarına yön verirler. Tutum ve davranışlarına yön vermesinde içerisinde bulundukları mekânın tasarımı ve tasarım dili etkili olmaktadır. Tasarım dili, tasarımı oluşturan tasarım öğeleriyle meydana gelmektedir. Toplum içerisinde yer alan ve kentin kolektif belleğinde yer edinen yapılar, toplum tarafından tanınmaktadır. Toplumun sahip olduğu değerler bütünü olarak kültür ve kültürü etkileyen yaşam biçimi, kent belleğinde önemli yeri olan yapının tanınmasını da etkilemektedir. Yapıyı deneyimleyen kişi yapının sahip olduğu mimarlık dili sayesinde ister istemez yapının atmosferinden etkilenerek davranışlarına yön verecektir. Bu mimarlık dilinin bilinmesi, yapının algılaması ve yapının verdiği mesajların daha net bir şekilde algılanmasını sağlayarak iletişimi daha güçlü bir hale getirecektir. Tarihi mekanların sahip olduğu mimarlık üslubu sayesinde kazandığı mimarlık dili ile kullanıcıya birtakım mesajlar vermektedir. Bu sebeple yapılan çalışmada mimarlık eğitimin oluşturduğu kazanımların yapıyla kurulan iletişimi ne oranda etkilediği yapılan analizlerle birlikte ele alınmıştır. (Yapılan bu çalışma, Mehmet İncoğlu danışmanlığında 2018 yılında tamamlanan, yazarın “Türkiye’deki Kilise Ve Külliye Yapılarının Okunması”

adlı yüksek lisans tezinde oluşturulan yöntemin uygulanmasıyla gerçekleştirilmiştir.)¹

Anahtar Kelimeler: Mimarlık, Mimari Tasarım, Mekân Algısı, Göstergebilim, Mihrimah Camii Ve Külliyesi

ABSTRACT

It is the person who makes the space meaningful. The space that exists together with people gains meaning together with them. People direct their attitudes and behaviors within the space they are in. The design and design language of the space they are in are effective in directing their attitudes and behaviors. The design language is formed with the design elements that form the design. Structures that are in the society and have a place in the collective memory of the city are recognized by the society. The culture and lifestyle that affect the culture as a whole of values that the society has also affect the recognition of the structure that has an important place in the city's memory. The person who experiences the structure will inevitably be affected by the atmosphere of the structure and will direct their behaviors thanks to the architectural language it has. Knowing this architectural language will make the communication stronger by ensuring that the structure is perceived and the messages given by the structure are perceived more clearly. Historical places give certain messages to their users with the architectural language they gain thanks to the architectural style they have. For this reason, in the study,

¹ Yapılan bu çalışma, Anadolu 17. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi’nde sunulmuştur.

the extent to which the gains created by architectural education affect the communication established with the structure has been discussed together with the analyses made. (This study was carried out by applying the method developed in the author's master's thesis titled "Legibility of the church and the complex structures in Turkey", completed in 2018 under the supervision of Mehmet İnceoğlu.)

Keywords: Architecture, Architectural Design, Space Perception, Semiotics, Mihrimah Mosque And Complex

1. GİRİŞ

The template details the sections that can be used in a manuscript. Note that each section has a corresponding style, which can be found in the 'Styles' menu of Word. İnsanlar bir mekân içerisine girdiklerinde mekânın işlevine ve mekânın tarzına göre kendi tutum ve davranışlarına yön verirler. Sosyalleşmeye imkân sağlayan bir mekân ile ibadet yapısı içerisinde kişilerin davranışları farklı olacaktır. Kişinin içerisinde bulunduğu toplum, ait olduğu kültür ve diğer özellikleri sayesinde bu davranışları ve mekânı algılaması da etkilenecektir. Mekân algısı psikolojik, eğitsel, bilişsel ve biyolojik süreçleri içerğinde barındırırken; mekân algısında, algılamayı kişinin alt yapısı etkilemektedir. Toplumsal özellikler, kültür kazanımları, yaş, cinsiyet ve eğitim gibi faktörler bu etki kapsamına girmektedir [1]. Hüseyin L. Kahvecioğlu'nun Lang (1987)'den aktarmasına göre, algılama duyumsal ve zihinsel süreçten oluşmaktadır. Duyumsal süreçten çevreden gelen verilerin duyular aracılığı ile yorumlanması; zihinsel süreç ise duyumsal sürecin devamı niteliğinde olup fark edilmeyen çevresel bilgilerin zihinde oluşturduğu süreçtir. İç mekânda ise algılamayı fiziksel faktörler ve psikolojik faktörler etkilemektedir. Fiziksel faktörler; renk, doku, biçim, ölçü-oran, ısı, ışık, koku, ses gibi özelliklerdir. Psikolojik faktör değerlendirmesi ise fiziksel olarak değerlendirilen mekânın, zihinde kalan yansımalarıdır [2]. Yapının anlamlandırılmasında tarihi süreç oldukça etkili olmaktadır. Çünkü toplumsal yaşantıda önemli bir değer olan kolektif belleğin oluşumunu sağlamaktadır. Deneyimlenen mekanların anlamlandırılması da kolektif belleğin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır [3]. Diğer bir ifadeye göre de mimarlık kullanıcılarına mesajlar göndermektedir. Bu mesajlar ilk anlamı oluşturmaktadır. Mimari yapı sahip olduğu

nitelikleri sayesinde sosyal, kültürel ve coğrafi gibi verileri ortaya koymaktadır. Bu bilgiler ise ikincil anlamı oluşturmaktadır [4]. Bu özellikler doğrultusunda kişinin mimar olması ya da mimarlık öğrenci olması mekânın algılanmasında daha etkili olacaktır. Çünkü mekânın tasarım dilini çözümleyebilen mimarlık alanındaki kişilerin mekânın anlamlandırmasını yapabilecektir. Seamon, mimari yapıyı bir mekân olarak değerlendirmekte ve duyguların paylaşımının mekân içerisinde gerçekleştiğini dile getirmektedir. Bu etkileşim mekândan insana doğru olup, mekânı deneyimleyen insan arasında bir döngü şeklindedir [5]. Mimarın kendine ait bir öz dili ve bu dilin kullanılarak ortaya çıkan mekân tasarımının kişinin tavırlarını etkileyeceğini belirtmektedir. Bu bağlamda Ruskin'in de ifadesiyle mimarın sadece görsel bir anlam değil, birtakım yorumları üzerinde barındırdığını ve bunların analiz edilerek anlaşılabilirliğini savunmaktadır [6].

2. PREPARATION OF MANUSCRIPT MİHRİMAH CAMİİ VE KÜLLİYESİ (EDİRNEKAPİ)

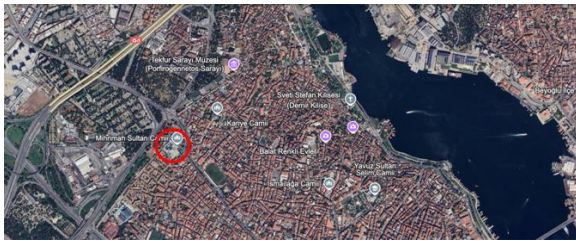
Osmanlı İmparatorluğu'nun 10. Padişahı olan Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı için, Mimar Sinan tarafından 1568 yılında ıssız fakat İstanbul'un en yüksek tepesi sayılabilecek bir yere inşa edilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan için yapılan bu yapı, Edirnekapi'daki surlara yakındır. Mihrimah adının anlamı Farsça'da Mihr-ü Mah kelimesinden güneş ve ay anlamına gelmektedir. Cami, Mihrimah Sultan'ın güzelliği ve asil duruşuna bir atıf niteliğinde tavır sergileyerek diğer camilere göre daha sade ve küçük ölçeklidir. Tek kubbeli olan harim bölümünde 161 penceresi bulunmaktadır [7]. Mihrimah Sultan, Kanunî Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan'ın kızı, Rüstem Paşa'nın eşi, bir hünkarın ablası ve bir hünkarın halası dönemin en güçlü kişileri arasında yetişmiştir. Babası, annesi Hürrem Sultan Sultan, eşi Rüstem Paşa ve kardeşleri arasında kurduğu dengeyle tarihte güçlü bir kişilik olarak tanınmıştır. Sahip olduğu ekonomik ve siyasi güç sayesinde birçok vakıf kurmuştur ve günümüzde devam edenleri de bulunmaktadır [8]. Mihrimah Sultan'a ait birçok benzer portre bulunmaktadır. Bunlardan bir

tanesi de Görsel 1’de ifade edilmiştir. Bu portrede kahverengi çiçekli elbisesi, başında gösterişli başlığı ve küpesi görülmektedir. Portrenin sol üst köşesinde Kanuni Sultan Süleyman’ın kızı olduğu; sağ üst köşesinde ise Rüstem Paşa’nın karısı olduğu yazmaktadır [9].

Görsel 1. Mihrimah Sultan Portresi, [8]

Bir adı da Edirnekapı Cami olan Mihrimah Camii ve Külliyesi’nin bulunduğu yerin iki ayrı değeri bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Fatih Sultan Mehmet’in askerlerinin şehre ilk girdiği yerin yanına yapılmış olması ikincisi ise, Üsküdar’da bulunan Mihrimah Sultan Cami’nin konumuyla karşılıklı olmasıdır [10]. Külliyein Görsel 2.’de kırmızı daire içerisinde ifade edilmiştir.

Görsel 2. Mihrimah Cami ve Külliyesi’nin Konumu

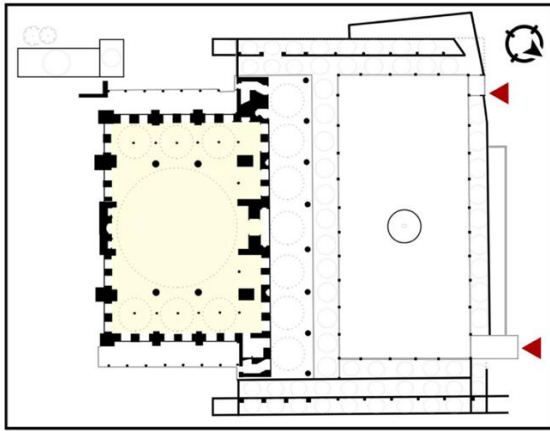
Camiye adını veren Mihrimah Sultan Kanuni Sultan Süleyman ve Hürrem Sultanın kızıdır. Rüstem Paşa’nın eşi. Mimar Sinan ile aynı dönemde yaşaması onun için avantaj olmuş ve kendisi adına İstanbul’un iki tepesine cami yaptırılmıştır [11]. Külliye, Kanuni Sultan Süleyman tarafından kızı Mihrimah Sultan için Mimar Sinan’a yaptırılmıştır. Cami, medrese, sıbyan mektebi, hamam, türbe ve arasta dükkanlarından meydana gelen külliye sur

içindeki önemli tepelerden birisi üzerinde konumlanmıştır. Dikdörtgen planlı camii merkezi bir kubbeyle örtülüdür ve kubbe yüksekliği 37 metredir [12]. Ayrıca bu kubbe 20 metre çapındadır [13]. Külliyein merkezinde bulunan caminin büyük kubbelerinin bulunduğu harim bölümünün iki yanında mukarnas başlıklı granit sütunlar bulunmaktadır [14]. Cami avlusunun iki yanı, on iki hücre ve iki küçük eyvandan oluşan medrese ile sarılmıştır [10]. Hamamı çifte hamam özelliğine sahiptir. Avluyu çevreleyen medrese 17 hücreden oluşmaktadır. Tek şerefeli olan minaresi kurşun külahlıdır. Avlunun merkezinde bulunan şadırvanın örtüsü 16 sütun ile taşınmaktadır [15]. Merkezi kubbenin iki yanındaki iki büyük mermer sütun tarafından taşınan üçer kubbe bulunmaktadır. Camisinin cephesindeki pencere sayısından dolayı mimar Sinan’ın en aydınlık camisi olarak nitelendirilebilir [16]. Camide 204 adet pencere bulunmaktadır. Bunların 161 tanesi kubbe ve kemer içerisine yerleştirilmiştir [10]. Külliyein avlusu cadde seviyesinden yüksek olduğu için bu mekâna medrese odalarının köşelerine yerleştirilmiş olan merdivenler sayesinde ulaşılmaktadır. Avlu revaklarla çevrilidir ve revakların arkasında kare planlı kubbe ile örtülmüş 20 medrese bulunmaktadır. Caminin iç mekânında süsleyici çini elemanı bulunmamaktadır. İç duvarlar kalem işlemeciliğiyle donatılmıştır [17]. Ayrıca Edirnekapı’da bulunan Mihrimah Sultan Cami, Mimar Sinan’ın tek kubbeli camiler tipinde meydana getirdiği en büyük mimari eserler arasındadır [18].

Yapının iç ve dış mekânından görseller; Görsel 3.’te, yapının planı ise görsel 4.’te ifade edilmiştir. Yapının ölçeğinin anlaşılabilmesi için görsellerin önünde 170 santimetre boyutunda beyaz renkli insan ölçeği kullanılmıştır.

Görsel 3. Mihrimah Camii ve Külliyesi- Üslup: Osmanlı Mimarisi

Görsel 4. Mihrimah Camii ve Külliyesi Planı²

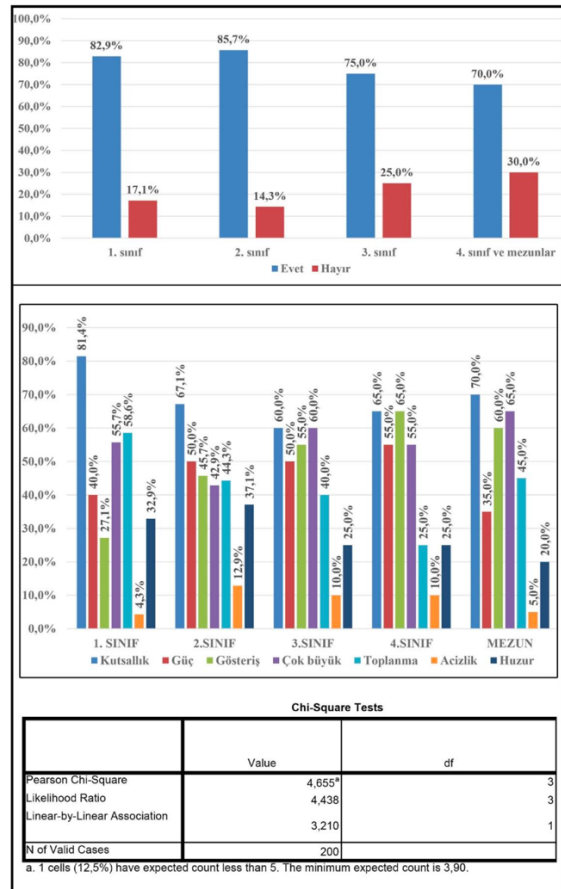
3. MİHRİMAH CAMİİ VE KÜLLİYESİ (EDİRNEKAPİ)'NİN MİMARLAR TARAFINDAN ALGILANMASI

çalışma kapsamında yapının okunabilirliğinin sorgulanması için göstergebilimsel çözümleme yöntemi kullanılmıştır. Bu çözümleme yöntemi Umberto Eco'nun bakış açısına göre oluşturulmuştur. Yapının işlevi sayesinde kazandığı anlam birincil-düz anlam; yapının kazandığı ikincil anlam ise yan anlamlarını oluşturmaktadır. Bu anlamlar üzerinden bir algılama ve okuma analizi yapılmıştır. Bunun için 200 mimarlık öğrencisi ile bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Analiz için; Uyum Analizi (Correspondence Analysis) ve ki-kare

Chi-Square Tests testi kullanılmıştır. Çalışma iki aşamalıdır.

Birinci aşamada; mimarlık eğitim seviyeleri birbirinden bağımsız olarak ele alınarak yapının tek renk olarak algılanıp algılanmaması ve yapı karşısında hissedilen duyguların kavramlara gelen karşılığı ele alınmıştır.

İkinci aşamada; birinci sınıf, ikinci sınıf ve üçüncü sınıf eğitim grubu ile daha üzeri olanlar ayrı olarak değerlendirilmiştir. Bu şekilde mimarlık eğitim seviyesi arttıkça cevapların benzer bir hale gelip gelmediği sorgulanmıştır.

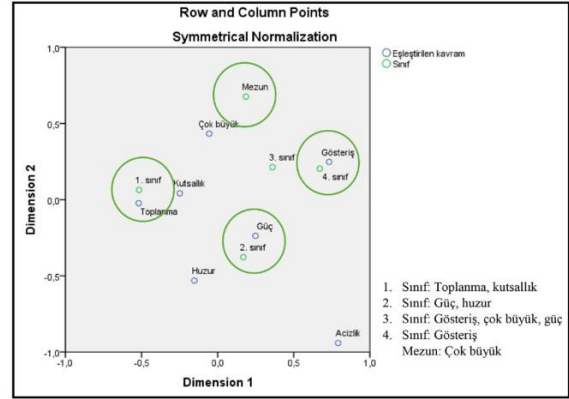
Görsel 5. Mihrimah Camii ve Külliyesi Analiz-1

Görsel 5'e göre; yapı grupların katılımcılarının büyük çoğunluğu tarafından tek renk olarak algılanmaktadır. Tek renk algısı sınıftan bağımsızdır (kikare=4.655, df=3, p=0.199). Tek renk algısı olma ya da olmama oranları arasında sınıflar arasında anlamlı farklılık yoktur. Yapı

² Mihrimah Camii ve Külliyesi Planı, <https://www.mimarsinan.gen.tr/mihrimah-sultan-camii/> den, https://www.academia.edu/24920907/Edirnekap%C4%B1_Mihrimah_Sultan_Camii 'den ve Google Earth'den yararlanılarak çizilmiştir. Erişim tarihi: 18.05.2018

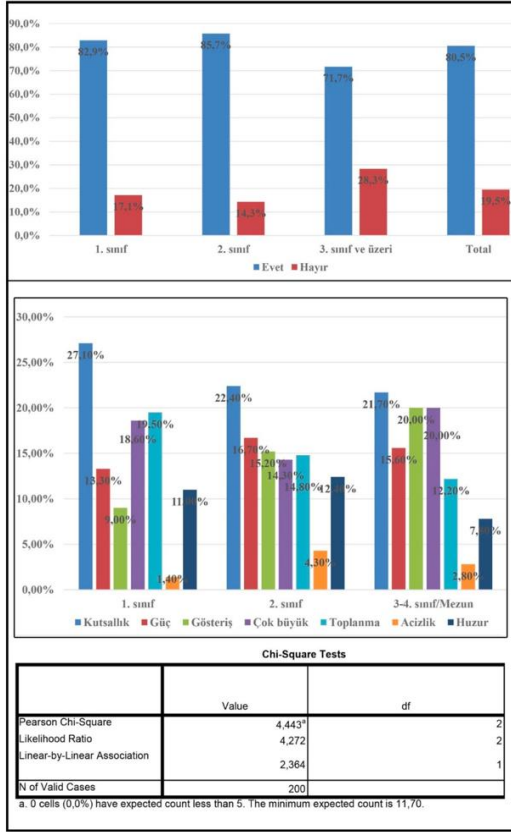
için ortaya çıkan birinci sıradaki kutsallık kavramı gruplardan çıkan cevaplar doğrultusunda da birinci sırada yer almıştır. Üçüncü sınıflar için bu kavram kutsallık ile eş seviyededir. İkinci sırada gelen çok büyük kavramı, birinci sınıf ve mezunlarda dördüncü sırada; ikinci sınıflarda ise beşinci sıradadır. Üçüncü sınıflarda birinci sırada olan kutsallık ile eş seviyededir. Dördüncü sınıflarda ise güç kavramı ile eş seviyede olarak üçüncü ve dördüncü sırada yer almaktadır. Üçüncü sırada gelen toplanma kavramı ikinci sınıf ve mezunlarda dördüncü sıradayken üçüncü sınıflarda beşinci sıradadır. Dördüncü sırada gelen güç kavramı toplanma ile yakın oranda bir sonuç göstermiştir. Güç kavramı ikinci sınıflar için ikinci, mezunlar için beşinci sıradadır. Dördüncü sınıflarda bu kavram toplanma ile eş seviyededir. Beşinci sırada gelen gösteriş kavramı da güç kavramı ile yakın oranda bir sonuç vermiştir. Birinci sınıflar için altıncı sırada; ikinci, üçüncü sınıflar ve mezunlar için üçüncü sırada; dördüncü sınıflar için kutsallık ile eş seviye olup birinci sırada yer almıştır. Hiçbir grup içi beşinci sırada yer almayan kavram yapının genel toplamında beşinci sıradadır. Yapı için altıncı sırada olan huzur kavramı birinci sınıflar için beşinci sıradadır. Son kavram ise acizlik kavramıdır ve katılımcı grupların cevaplarından da ortak bir sonuç elde edilmiştir.

Yapı için verilen cevaplar incelendiğinde genel kavram sıralaması; kutsallık, çok büyük, toplanma, güç, gösteriş, huzur, acizlik şeklinde olmuştur. Toplanma, güç ve gösteriş kavramları da birbirlerine yakın çıkan kavramlardır. Süleymaniye Külliyesi'nde olduğu gibi bu yapı için de toplanmanın gücü doğurduğu söylenebilir. Gösterişli olan bir yapı da gücü çağrıştırmaktadır. Mihrimah Külliyesi'nde diğer yapılardan farklı olarak cami cephesinde pencere ile sağlanmış cephe hareketliliği dikkat çekmektedir. Daha önceki incelemelerde de cephedeki hareketliliğin gösterişle ilgili olduğu ortaya çıkmıştır. Mihrimah Cami'nin cephesindeki pencere sayısının çok olması da ortaya gösteriş kavramını çıkarmıştır.

Görsel 6. Mihrimah Camii ve Külliyesi Analiz-2

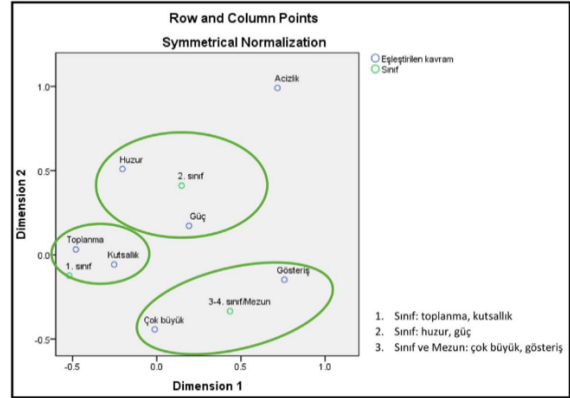
Görsel 6.'ya göre; Mihrimah Camii ve Külliyesi için seçilen kavramların sınıflara göre değişiminin birbirleriyle olan ilişkisi ifade edilmektedir. Ortaya çıkan genel sonuçta; her grubun birbirlerinden farklı cevaplar verdiği, üçüncü sınıflar hariç diğer grupların bazı kavramlara daha çok yaklaştığı görülmüştür. Mimarlık eğitiminin, Mihrimah Camii ve Külliyesi için yapılan anket çalışmasında verilen cevapları etkileyip etkilemediğini anlamak amacıyla ikinci bir analiz çalışması yapılmıştır. Analiz çalışmasında birinci sınıf ve ikinci sınıflar eğitimin temel seviyesi olarak kabul edilmiştir. Üçüncü sınıf, dördüncü sınıf ve mezunların ise mimarlık bağlamında daha bilinçli bir hal aldıkları düşünülmektedir. Bu farklılığın, Mihrimah Camii ve Külliyesi'nin tek renk olarak algılanıp, algılanmama durumu üzerindeki etkisini saptayabilmek amacıyla ki-kare test uygulaması (Chi-Square Tests) yapılmıştır. Analiz sonuçları ve değerlendirmeler Görsel 7.'de ifade edilmiştir. Ortaya çıkan sonuçların birinci analiz çalışmasındaki grupların cevapları arasındaki oran farkının yapılan ikinci analiz çalışmasıyla oldukça benzerlik gösterdiği ortaya çıkmıştır. Bu durum mimarlık eğitiminin her ne kadar algıda etkili olsada Mihrimah Camii ve Külliyesi'nin cephesindeki hâkim sadelik tavrı genel olarak ortak bir algı oluşturduğunu ortaya koymuştur.

Görsel 7. Mihrimah Camii ve Külliyesi Analiz-3

Görsel 7.'ye göre, Tek renk algısı sınıftan bağımsızdır (kikare=4.443, df=2, p=0.108). Tek renk algısı olmayan bireylerin oranı sınıflar içinde farklılaşmamaktadır. Birinci sınıf, ikinci sınıf ve diğerleri şeklinde gruplandırıldığında, Mihrimah Camii ve Külliyesi için ortaya çıkan kavramların sıralamasının gruplar arasında benzerlik her kavramda benzerlik göstermediği ortaya çıkmıştır.

Yapılan ikinci analiz çalışmasında mimarlık eğitiminin temel seviyesinde olan birinci ve ikinci sınıf katılımcılarla üçüncü sınıf, dördüncü sınıf ve mezunlardan oluşan katılımcıların, Mihrimah Camii ve Külliyesi için yapılan anket çalışmasında hangi kavramlara daha çok yaklaştığı incelenmiştir. İncelemenin amacı eğitim seviyesinin katılımcı grupların cevaplarına etkisini saptamaktır. Değişimi saptamak için Correspondence (Uygunluk) Analizi yapılmıştır. Elde edilen veriler Görsel 8.'de ifade edilmiştir.

Görsel 8. Mihrimah Camii ve Külliyesi Analiz-4

Görsel 8.'e göre, Mihrimah Camii ve Külliyesi için seçilen kavramların birinci sınıf, ikinci sınıf ve üçüncü, dördüncü sınıf ile mezunlardan oluşan üç gruplu katılımcılara göre değişiminin birbirleriyle olan ilişkisi ifade edilmektedir. Bu üç grubunda bazı kavramlara daha çok yaklaştığı görülmüştür.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Yapılan bu çalışma tarihte önemli bir yeri siyasi ekonomik gücü olan Mihrimah Sultan adına yapılmış olan Mihrimah Sultan Camii ve Külliyesi üzerinedir. Yapı, şu an aktif durumda ve ibadet işleviyle kullanılmaktadır. Osmanlı mimari üslubuna sahip olan külliye'nin mimarlık eğitimi almış öğrenciler tarafından algılanması sorgulanmıştır. Mimarlık eğitiminde; birinci sınıf, ikinci sınıfın cevaplarına bakıldığında birbirinden daha bağımsız cevaplar verdiği görülmüştür. Mimarlık eğitimi seviyesi arttıkça verilen cevapların birbirine yaklaştığı görülmüştür. Mimarlık eğitimi öğrencilere mimari üslubun anlaşılmasını sağlayan bir mimarlık dili kazandırmaktadır. Bu sebeple mimarlık dili öğrenildikçe, yapının sahip olduğu mimari üslup sayesinde de vermek istediği mesajlar daha doğru bir şekilde anlaşılacaktır. Mimarlık tasarımı oluşturan birçok tasarım unsurları bulunmaktadır. Osmanlı mimarisinin sahip olduğu mimari üslubun vermek istediği mesajların, mimarlık eğitimi seviyesi arttıkça mesajın verilmek istenen düzeye ulaştığı görülmektedir.

Mimarlık eğitimi üzerine yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Yapılan bu çalışma mimarlık eğitiminin algılamadaki rolünün sorgulanmasında göstergebilimsel çözümleme yöntemi ile farklı bir bakış açısını ortaya

koymaktadır. Bu yöntemde sadece mimarlık eğitim seviyesi ele alınmıştır. Eğitim sürecinde ele alınan derslerin de çözümleme yöntemine dahil edilmesiyle bu yöntem geliştirilebilir. Sadece mimarlık alanında değil, tasarım eğitimi alan bölümler için de geliştirilebilir bir model sunmaktadır. (Daha fazla detay için yazarın yüksek lisans tezini inceleyiniz [18]).

TEŞEKKÜRLER

Bu çalışma kapsamında 2018 yılında anket çalışmalarına katılan mimarlık öğrencilerine ve destek sağlayan Anadolu Üniversitesi'ne teşekkür ederim.

KAYNAKLAR

- [1] Şat, B., Özbil, A., & Tekçe, I. (2015). Mimarlık Öğrencilerinin Mekan Algısı Üzerine Bir Değerlendirme Çalışması. Ulusal İç Mimarî Tasarım Sempozyumu, s. 1-11, Trabzon.
- [2] Yurttaş, N. B. (2019). Mekansal Algı Kavramı Ve İç Mekan Tasarımı İlişkisi. Euroasia
- [3] Gür, Ş. Ö. (2003). İnsan Davranışı ve Mimarî Anlam. TOL Mimarlık Kültürü Dergisi(3), 96-102.
- [4] Vučković, S. S. (2013). Architectural Communication: Intra And Extra Activity of Architecture. Spatium, 68-74, DOI: 10.2298/SPAT1329068S.
- [5] Seamon, D. (2003). Fenomenoloji, Yer, Çevre ve Mimarlık (Çev. Sema Serim). TOL Mimarlık Kültürü Dergisi (3), 36-53.
- [6] Botton, A. D. (2014). Mutluluğun Mimarisi (Çev. Banu Tellioğlu Altuğ). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- [7] Güleç, A. (2014). İstanbul Edirnekapı Mihrimah Camii Malzeme - Problem Karakterizasyonu ve Çözüm Önerileri. Restorasyon Yıllığı(142), 35-50.
- [8] Aynallı, E. (2014). Vakıfsever Bir Hanım Sultan: Mihrimah. Restorasyon Yıllığı(9), 6-23.
- [9] Peramüzesi. (2012, Ekim 23). Mihrimah Sultan. Erişim tarihi ve adresi: 28.02.2025, <https://www.peramuzesi.org.tr/blog/mihrimah-sultan/1228>
- [10] Tonguç, S. E. (2017). Mihrimah Sultan Külliyesi. Erişim tarihi ve adresi:28.02.2025, <https://www.saffetemreonguc.com/mihrimah-sultan-kuliyesi/>
- [11] Eynallı, E. (2014). Vakıfsever Bir Sultan:Mihrimah. Restorasyon Yıllığı Dergisi, 9, 6-23.
- [12] tas-istanbul.com. (2018). 05 30, 2018 tarihinde Edirne Kapı Mihrimah Sultan Camii: <http://www.tas-istanbul.com/portfolio-view/edirnekapi-mijrimah-sultan-camii/> adresinden alındı
- [13] Çetinaslan, M. (2012). Osmanlı Camilerinde Hünkar Mahfilleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı.
- [14] Kuşseven, G. (2014). Edirnekapı Mihrimah Sultan Külliyesi'ne Bağlı Yapıların Son Restorasyonlarına Ait Uygulamalar. Restorasyon Yıllığı Dergisi, 142, 80-88.
- [15] Sav, M., & Kuşüzümcü, K. H. (2010). Restorasyon Çalışmaları Çerçevesinde Mihrimah Sultan Camii. Restorasyon Yıllığı Dergisi, 142, 45-55.
- [16] Sönmez, S. E. (2017). Eskiz Defterlerimden Osmanlı Mimarisi (1. Baskı b.). İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları. 06 16, 2018 tarihinde http://www.zeytinburnu.istanbul/images/kultur_yayinlari/02.pdf adresinden alındı [17]
- [17] Yücel, E. (2002-2012). Edirne Kapısı Mihrimah Sultan Camisi. Erişim tarihi ve adresi: 28.02.2025, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/2780/001580630010.pdf?sequence=3&isAllowed=y>
- [18] Karademir, M. (2016). Mimar Sinan Dönemi Camilerinde Taçkapı Tasarımı. SUTAD(40), 299-314.
- [19] Atıcı, E. (2018). Türkiye'deki kilise ve külliye yapılarının okunması. Eskişehir. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi: Anadolu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Tezi.